

og senere oplevede endnu tre udgaver. De fleste henførte det til Chr. Falster, men nu har Kjeld Elkjær med gode grunde vist, at det er skrevet af Johan Albrecht With, en præstesøn, som efter en smuk løbebane i hæren endte som stiftamtmand i Viborg, hvor han døde 1754. Det er Chr. Bruun, der første gang fremsatte tanken om ham som forfatter. Digtet har kun værdi gennem sin lokalhistoriske tilknytning til Århus, hvor forfatteren en kort tid opholdt sig som oberstløjtnant, men da der er bevaret så lidt af litteratur fra byen fra denne periode, fortjener det en genudgivelse, og Kjeld Elkjær har gennem sin fyldige biografi af forfatteren og ved at bringe de billeder, han har kunnet opspore, skabt et levende billede af baroktidens Århus, som det er værdt at fordybe sig i; de gentagne udgaver i det 18. århundrede viser, at digtet har været yndet, så det er med til at give et klart billede af tiden.

Det er Byhistorisk Udvalg, der med rette har udgivet den lille bog.

Helge Søgaard

Lars N. Henningsen: *Fattigvæsenet i de sønderjyske købstæder 1736-1841*. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1978). 240 s.

Lars Henningsens bog om det offentlige fattigvæsen i de sønderjyske købstæder 1736-1841 er en administrationshistorisk studie, der besvarer spørgsmål som, hvordan var fattigvæsenet indrettet i de enkelte byer, og hvori bestod forskellene og lighederne? Som Henningsen selv skriver i indledningen: »De, der modtog hjælpen – de fattige – falder delvis uden for synsfeltet«. Fokuseringen på det offentlige fattigvæsen indebærer, at den private og halvprivate hjælp i princippet er udeladt i skildringen.

I bogen gives der efter en kort indledning med præcisering af emnet en rede-

gørelse for forholdene fra middelalderen frem til 1736. Der eksisterede i dette tidsrum ikke nogen egentlig offentlig forsorg, og de fattige var henvist til tiggeri. I 1736 udstedtes imidlertid en forordning »om tiggeriets fuldstændige ophør og den dermed sammenhængende pleje af de sande almisseværdige fattige« for Slesvig og Holsten. Forordningen var i kraft indtil 1841, og det er altså fattigvæsenet i de slesvigske købstæder i denne forordnings tid, Henningsen undersøger. Interessant er det, at forordningen gik så vidt som at åbne mulighed for opkrævning af en regulær fattigskat, hvis frivillige bidrag ikke rakte til finansieringen af fattigvæsenet. Skildringen af udviklingen i de følgende tiår efter 1736 viser, at mange af købstæderne reelt indførte fattigskat. På trods af dette og skønt der i alle købstæderne på nær én eksisterede en eller anden form for administration af hjælp til de fattige, fortsatte tiggeriet i vid udstrækning.

Regeringen så stort set passivt på udviklingen; initiativet lå klart på lokalt plan. Det sås tydeligt de sidste årtier før århundredskiftet, hvor der mange steder gennemførtes reformer af fattigvæsenet til fordel for de fattige. Administrationen blev lagt i fastere rammer, der blev forsøgt at skaffe flere penge til de fattige, ligesom også fremskaffelse af arbejde til dem, der var i nød på grund af arbejdsløshed, kom til at spille en betydelig rolle.

Denne oplysningstidens positive holdning ændredes efter 1814 under indtryk af de økonomiske forhold. Krisen førte til kraftigt stigende fattigudgifter, og borgernes svar herpå var krav om besparelser. Fattigvæsenets opgave blev nu at skræmme de fattige fra at søge offentlig hjælp; de skulle klare sig selv så længe som overhovedet muligt. Meget interessant er her Henningsens påvisning af, at oprettelsen af fattiggårde fra 1820'erne og ikke mindst i 1840'erne og 1850'erne havde til formål at nedskære fattigudgifterne ved gennem strenge og ubehagelige forhold

på gårdene at få de fattige til at klare sig uden hjælp. Interessant er også konstateringen af, at fattighjælpen nu i stigende omfang blev ydet i form af naturalier i modsætning til den forudgående periodes pengehjælp. På denne måde sikrede man sig, at hjælpen tjente sit egentlige formål og ikke gik til brændevin og andet godt. Sammen med denne hårde linie gik også en stadig kraftigere ensretning og styring af fattigvæsenet fra regeringens side. Tendenserne udmøntede sig i en ny fattigforordning i 1841.

Lars Henningsens bog bliver klart bedre, efterhånden som den skrider frem. Forfatteren får bedre hold på materialet, og også stilistisk er de sidste afsnit bedst. Afsnittet om 1700-tallet virker svagt. Netop i dette kapitel savnes stærkt en udførlig økonomisk og politisk oversigt over forholdene ca. 1730-1780. En sådan oversigt ville give en bedre baggrund for forståelsen af indførelsen af fattigforordningen i 1736, og den ville for perioden efter 1736 have hjulpet såvel forfatteren som læseren til at vurdere, om kildernes udsagn om omfanget af nøden til forskellige tider var udtryk for almindelige forhold, eller der var tale om kortvarige undtagelsestilfælde. I de følgende kapitler ser man da også, at Henningsen har en længere fremstilling af den økonomiske og politiske baggrund, selv om det også her nok ville have været en fordel at gøre redegørelsen mere omfattende.

I afsnittet om 1700-tallet tager detaljerne overhånd. Henningsen skriver i sin indledning, at han bevidst vil medtage mange detaljer af hensyn til lokalhistorien, et i øvrigt prisværdigt hensyn. Men detaljerne kan blive så mange, at de slører helhedsbilledet. Bedre bliver det ikke af, at de samme oplysninger gives to gange, se f.eks. side 48, linie 13ff, der genfindes side 50, linie 20ff, eller side 47, linie 16, som gentages side 50, linie 29. Helt galt går det side 30, hvor Henningsen oplyser, at boghandler Korte fra

Flensborg havde eneret på at handle med bøger i Haderslev. Hvad det har med fattigvæsenet at gøre, er det efter flere gennemlæsninger ikke lykkedes mig at forstå.

Der kunne også rejses andre kritiske indvendinger mod bogen, således er Henningsens talbehandling i indledningsafsnittet ikke særlig god; men indvendingerne skal ikke skjule, at der er tale om et vægtigt og interessant arbejde. Et arbejde, som man kan håbe på Henningsen vil fortsætte med en behandling af periodens fattige (hvem var de, hvorfor blev de nødt til at søge hjælp, hvordan var deres kår etc.) og af den private velgørenhed. Ifølge Henningsen selv havde den private velgørenhed et betydeligt omfang, og det, at emnet ikke er behandlet i bogen, gør, at man ikke får svar på spørgsmålet, om der skete ændringer i den private hjælps omfang efter 1736. Hvis den i virkeligheden blev reduceret, fordi den enkelte borger nu følte, at det var en fællesopgave, betød det måske en uforandret hjælp til de fattige.

Chr. R. Jansen

Aage Rasch: *Ejderkanalen*. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1978). 147 s., ill.

Aage Rasch, der var overarkivar i Rigsarkivet, efterlod ved sin død et uafsluttet manuskript om Ejderkanalen. Denne kanal, forløberen for den senere Kielerkanal, blev anlagt i årene 1777-84 fra Holtenu-Rendsborg i øst til Tønning i vest, for en stor del med udnyttelse af Ejderens forløb, heraf navnet. Den var for sin tid et imponerende ingeniørarbejde og havde til formål at trække en større del af handelen til det danske monarki ved at forene Nord- og Østersøen og derved overflødig gøre den lange og farefulde sejlad nord om Skagen. De afsluttede dele